

Hogyan nyílik a „tulipán” a MIT campusán?

A *Massachusetts Institute of Technology (MIT)* egyike a kilenc egyetemnek, amely részt vesz a TULIP programban. (Lásd *Zijlstra* folyóiratunkban ismertetett cikkét: p. 292. – A szerk.) Itt 1994-ben indult a kísérlet egy általános modernizációs program keretében, amelynek célja az elektronikus könyvtári szolgáltatások forradalmasítása. A TULIP ebben az összefüggésben mintául szolgálhat más, teljes szövegű és egyéb bibliográfiai adatbázisok számára is.

A MIT oktatói és diákjai két módon férhetnek hozzá a TULIP-hoz:

- a megszokott Willow interfész segítségével szerzőre, címre és tárgyra keresve;
- a népszerű Mosaic interfész segítségével, amely lehetővé teszi a folyóiratok tartalomjegyzékeinek átböngészését, majd a kívánt cikk teljes szövegének lehívását a képernyőre.

A Mosaic használata során, ha valaki rákattint a folyóiratokra, mind a 43 folyóiratcím megjelenik a képernyőn. A kívánt cím kiválasztása után feltűnik a folyóirat címlapjának a képe, és a rendszerben meglévő számok felsorolása. Ezután a használó kiválasztja a szükséges számot, s megkapja a szám tartalomjegyzékét a cikkek címeivel és szer-

zőivel együtt. Amikor pedig a cikk valamely részére kíváncsi valaki, a folyóiratoldal pontos képmása jelenik meg a képernyőn, teljes szöveggel, minden képpel és ábrával. A „zoom” technika lehetővé teszi, hogy a használó kedve szerint megnagyíthassa a képet. A képernyő tartalmát azonban csak a MIT oktatói és diákjai tölthetik le.

Az indulás óta további 40 folyóiratot ölel fel a szolgáltatás, s a részt vevő egyetemektől közvetlenül nyerhető tájékoztatás arra vonatkozóan, miképpen illesztették ezeket a rendszerükbe, illetve miképpen lehet használni a TULIP-ot az adott egyetemen.

A kísérletről szóló végső jelentésre még várni kell. Egy azonban bizonyos: az egyetemek és az Elsevier Science kiadó közös munkával akarják megtalálni a leggyorsabb és leggazdaságosabb módszert a hagyományos folyóirat-irodalom elektronikus formában történő terjesztésére.

/CHING-CHIH CHEN: How TULIP is implemented at MIT: additional comments from the journal editor. = *Microcomputers for Information Management: Global Internetworking for Libraries*, 12. kötet, 1–2. sz. 1995. p. 113–120./

(Papp István)

Egy CD-ROM könyvtári modell: az Idahói Egyetemi Könyvtár gyakorlata

Az Idahói Egyetemi Könyvtár (USA) regionális letéti könyvtárként működik. Mintegy 150 CD-ROM-kiadványuk van, összesen 600 lemezzel (közülük 400-at a szövetségi kormánytól kaptak).

Könyvtárunkban bárki, akár az utcáról bejövő olvasó is bármely CD-ROM lemezt használhatja, amikor akarja. Ehhez a könyvtár szervezőinek a következő kérdéseket kellett megválaszolniuk:

- Hol és hogyan tárolják CD-ROM lemezek százeit?
- Hogyan tudják meg az olvasók, hogy mely CD-ROM-kiadványok találhatóak a könyvtárban?
- Hogyan lehet elérhetővé tenni a CD-ROM keresőszoftvert?
- Hogyan vezessék az olvasókat a CD-ROM-dokumentációhoz és más tájékoztató anyagokhoz?

A válaszokat az alábbiakban foglaljuk össze.

A CD-ROM-kiadványok tárolása és katalogizálása

Valamennyi CD-ROM lemezt a referenzpultnál tárolják, ami egyszerű hozzáférést, és megfelelő védelmet is biztosít.

Valamennyi CD-ROM-kiadványt katalogizálták, beleértve a Letéti Könyvtár Program keretében CD-ROM hordozón kapott szövetségi állami dokumentumokat. Ezt a katalógust a teljes könyvtári állomány katalógusába integrálták. A katalógus használatával az olvasó bármely könyvtári dokumentumot kikeresheti, köztük a CD-ROM-kiadványokat is; utóbbiakat a katalógusban „CD-ROM” előtaggal jelölik. A szövetségi kormány dokumentumainak előtagja „Docs”, ha ez CD-ROM-on van, két előtagot kap a helyszám elé.

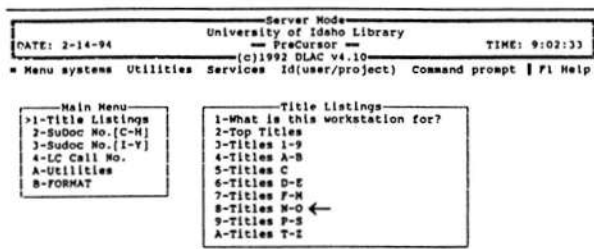
Az integrált könyvtári szoftver neve IDA. Az olvasók terminálokról az IDA rendszeren kereshetik a CD-ROM-kiadványokat címkereséssel vagy

tárgyszókereséssel. Más könyvtárak termináljairól a nyilvános katalógust az egyetem Gopherjével vagy az Internet telneten keresztül érik el.

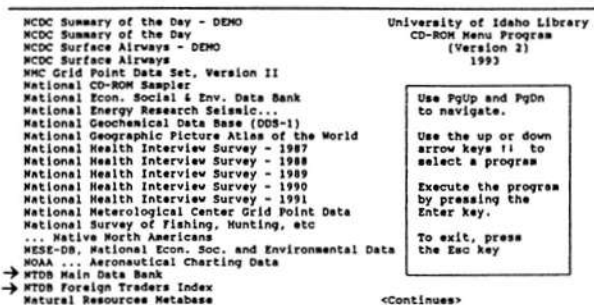
A CD-ROM-címeket kiválasztó keresőszoftver használata

A legtöbb CD-ROM adatbázis keresőszoftverét az általános célú munkaállomások tartalmazzák. Egy ilyen munkaállomás egy személyi számítógépből, és különböző CD-ROM-publikációk keresésére alkalmas szoftvert tartalmazó CD-ROM-olvasóból áll. A szoftver eléréséhez menü szolgál, az egyes címekhez való hozzáféréshez egyszerű címlista áll rendelkezésre, amely kategóriák szerint van szervezve. Ebben a listában 9 sor között lehet kiválasztani a címek kezdőbetűje szerinti kategóriákat. A *National Trade Data Bank* (NTDB) CD-ROM-címet az ebből a jegyzékből kiválasztott „Címek N-O” menüsorból, majd az ebben szereplő számos menüsor közül az NTDB sorból kell behívni.

Osztályozási jelzetek szerint is lehet CD-ROM-címeket keresni, ez kissé bonyolultabb. Ilyenkor a felhasználónak több menüben kell navigálnia. Erre a célra a PreCursor program szolgál. Az általános célú CD-ROM munkaállomások főmenüjét (a cím kezdőbetűje szerinti választást segítő menüt) és a kiválasztott „Címek N-O” menüt mutatja az 1. ábra és a 2. ábra.

1. ábra A CD-ROM munkaállomások főmenü oldala a CD-ROM-címek kereséséhez

2. ábra A „Címek N-O” menüoldal egy részlete az NTDB adatbázis keresésére

A könyvtárnak nem volt annyi pénze, hogy az általános célú CD-ROM munkaállomásokot ellássák a könyvtár állományában levő valamennyi CD-ROM-kiadvány keresésére alkalmas rendszerrel. Egy elkülönített, kartográfiai CD-ROM munkaállomást állítottak be, amely a matematikai koprocesszort és a sok RAM-ot igénylő térképészeti, geográfiai programokat kezel. Egy külön adatátviteli CD-ROM munkaállomást is beállítottak azokhoz a lemezekhez, amelyek a felhasználói parancsok alapján működnek. Ezen a munkaállomáson számos adattömörítő és fájlátviteli segédprogram is van, hogy megkönnyítsék a letöltést. Néhány különleges igényű CD-ROM-termék egyedi leolvásokban használható. Viszont valamennyi könyvtári CD-ROM a fentiek szerint azonosítható az általános célú munkaállomások menüivel. Amikor a rendszer azonosította a keresett CD-ROM-terméket, a keresőszoftver elkezd működni, vagy pedig a felhasználó üzenetet kap, melyik munkaállomáson dolgozhat az azonosított CD-ROM-kiadvánnyal. Ha például valaki a *Digital Chart of the World* című kiadványt akarja használni, az üzenet közli vele, hogy a speciális kartográfiai CD-ROM munkaállomást kell használnia.

A szerződések egy része kiköti, hogy bizonyos CD-ROM-publikációk keresőszoftverjét csak egy gépen installálhatjuk. Ebben az esetben az egyik általános célú munkaállomást választjuk ki. Ha az olvasó másik munkaállomáson keresi ki ezt a bizonyos kiadványt, üzenetet kap, amely a kijelölt (számozott) munkaállomáshoz irányítja.

A szerződés szerinti megkötésnek tulajdonképpen nincs értelme, mert könyvtárunkban a CD-ROM-használat nem hálózaton megy végbe, s ezért minden kiadványt egyszerre csak egy olvasó használhat.

A CD-ROM-dokumentációk megtalálása

Sokféle dokumentáció kíséri a CD-ROM-kiadványokat és keresőszoftverjeiket, köztük szoftverhasználati kézikönyvek, az adatok szerkezetének leírásai, analóg nyomtatott kiadványok, és kiegészítő elektronikus adatbázisok ismertetői. Minden felhasználónak átadjuk a szükséges dokumentációkat, vagy lelelőhelyükre irányítjuk őket, a következő módon:

- A fontos dokumentumokat, amelyeket nem katalogizálunk külön, a lemezekkel együtt tároljuk (a lemez dobozában, vagy gyűrűs fűzőben, ahol a lemez a fűző zsebében van).
- A külön katalogizált dokumentumok, mint az adatbázissal analóg nyomtatott kiadványok vagy a felhasználói kézikönyvek, az IDA katalógusrendszerben kereshetők.
- Amikor egy CD-ROM szoftverjét elindítják, bevezető képernyő jelenik meg. Ezen hivatkozás is látható a megfelelő dokumentációra.

A rendszer elindítása

A CD-ROM-kiadványok integrálása a könyvtári gyűjteménybe időt, munkaráfordítást és pénzt igényelt. A több mint 600 lemez katalogizálása, megjelölése és vonalkódokkal való ellátása igen költséges volt. A CD-ROM munkaállomások kiépítése sok száz munkaórát vett igénybe. A keresőprogramok installálása és tesztelése, valamint beépítése a menübe egy kiadványnál átlagosan három órán át tartott. A speciális problémák megoldására külön programokat kellett írni.

Az egyetemi könyvtár tapasztalatai szerint egy számítástechnikai szakember nagy segítséget jelent a CD-ROM szoftver installálásában és a munkaállomások üzemeltetésében. Viszont a CD-ROM-kiadványok beépítése a könyvtár gyűjteményébe a hivatásos könyvtáros feladata. A könyvtárnak egy ezzel a feladattal megbízott könyvtárost kellett kineveznie ahhoz, hogy a munkát hatékonyan el lehessen látni.

Az Idahói Egyetemi Könyvtár elvégezte a CD-ROM-gyűjtemény integrálását a könyvtár állományába. Az olvasók a könyvtári katalógus segítségével azonosítják a CD-ROM-kiadványokat és dokumentációjukat, kiveszik a lemezeket a referenzpultnál, és többnyire valamelyik általános célú munkaállomáson dolgoznak velük. A keresőszoftverhez való hozzáférés cím és helyszám szerint szervezett menük alapján történik. A leírt megoldás lehetővé teszi a könyvtárnak, hogy nagyszámú CD-ROM-kiadványát minimális berendezéssel tudja egyszerűen, de hatékonyan hozzáférhetővé tenni.

/BOLIN, R. L.: A model CD-ROM library: The University of Idaho experience. = Library Hi Tech, 13. köt. 3. sz. 1995. p. 94–100./

(Roboz Péter)

Kísérlet egy 99%-os kémiai szakkönyvtár megvalósítására: a periodikagyűjtemény kiegészítése dokumentumküldő szolgáltatással

A 90%-os könyvtár fogalma azt jelenti, hogy a könyvtár olvasóköre igényeinek 90%-át képes kielégíteni. Ez a szint kellően magas ahhoz, hogy az olvasók elégedettek legyenek, de még nem igényel aránytalanul nagy erőfeszítéseket a könyvtár fenntartójától. Az utóbbi évtizedekben a 90%-os elégedettségi szint a könyvtári szolgáltatások világszerte elterjedt minőségi követelménye lett. A *University of Illinois at Urbana-Champaign (UIUC) Kémiai Könyvtárának* periodikagyűjteményét is ennek a követelménynek megfelelően alakították ki, amikor az előfizetési díjak drámai emelkedése és a szorongató költségvetési helyzet miatt az állomány felülvizsgálatára kényszerültek. Különös gondossággal kellett eljárniuk, hiszen a kémia „periodikafüggő” szakterület, a vegyészek hivatkozásai 93,6%-ában periodikákat idéznek.

DDS-kísérlet a UIUC Kémiai Könyvtárában

A nehézségek csúcán, mikor a gyűjteményt új címekkel csak más előfizetések lemondása árán lehetett bővíteni, kidolgoztak egy kísérleti projektet: pótolhatók-e decentralizált dokumentumküldő szolgáltatások (*document delivery service = DDS*)

bevetésével az olyan címek, amelyek nincsenek meg a UIUC-ben, vagy megvoltak, de lemondattak, amelyek beszerzését a könyvtár nem engedheti meg magának? Minthogy „mindig mindenkit” lehetetlen kielégíteni (100%-os könyvtár), arra voltak kíváncsiak, elérhető-e gazdaságosan egy 90% fölötti elégedettségi szint dokumentumszolgáltatók vagy más fejlődőben lévő „technikák” integrálásával, és hogyan fogadják mindezt az olvasók.

1993-ban a UIUC Kémiai Könyvtára adományban részesült. Az állománygyarapításra kapott összeg egy részét (3000 USD) a kísérlet költségeire fordították. Az egyszerűség kedvéért a kísérletbe csak egyetlen szolgáltatót vontak be, a *Chemical Abstracts Document Delivery Service-t* (CA DDS). A választásban a CA egyedülálló gyűjtőköre, jó hírneve, az online rendelés lehetősége játszott szerepet, és az, hogy minden cikkre azonos (3 USD) szerzői jogdíjat számolnak fel.

A szolgáltatás minden természettudományi kar graduate vagy postdoctoral hallgatója, oktatója és kutatója számára ingyen állt rendelkezésre (az undergraduate hallgatókat nem vonták be a kísérletbe). Az olvasókat figyelmeztették: a projekt a 3000 USD elköltésekor véget ér.